

Arbeiderpartiets program til Sametingsvalget 2013 – 2017

Vedtatt på Arbeiderpartiets 8. ordinære samepolitiske konferanse i Bodø, 27. – 28. oktober 2012

KAP. 1 INNLEDNING

Sametinget er et folkevalgt organ for samene i Norge, som skal styrke samenes politiske stilling og fremme samenes rettigheter og interesser. Vi ønsker mer fokus på samhandling og samarbeid i det samiske samfunn. Vårt overordnede mål er et sterkt Sameting med tillit hos det samiske folket. For å oppnå dette vil vi arbeide for gjennomføring av samisk selvbestemmelse i samsvar med internasjonalt anerkjente normer for urfolks rett til selvbestemmelse. Dette for å sikre at utviklingen av det samiske samfunn skjer i samsvar med samenes egne behov, verdier og prioriteringer.

Arbeiderpartiets visjon er at vi skal overlate noe mer verdifullt til neste generasjon enn det vi selv overtok. Det samiske samfunnet skal gi likeverdige muligheter til kulturvern, kulturutvikling og kulturelt mangfold uansett hvor du bor.

Arbeiderpartiet vil føre en politikk som bygger på rettferdighet og som bidrar til likeverdighet, fellesskap og inkludering. Vi vil arbeide med å legge forholdene til rette for at samer kan sikre og utvikle sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv. Vi vil styrke Sametinget slik at det fortsatt er en faglig kompetent og viktig aktør i samfunnet, som engasjerer samene til beste for det samiske samfunn.

Arbeiderpartiet vil føre en bærekraftig politikk ut fra et sosialt og samfunnskritisk engasjement, basert på vår felles kulturarv og de humanistiske verdier og ideer.

Det skal settes fokus på enkeltmenneskets behov og deres hverdagsliv gjennom hele livsløpet.

I solidaritet med de fremtidige generasjoner vil Arbeiderpartiet fortsatt arbeide med rettigheter, og spesielt Samerettsutvalget II og kyst- og fjordfiskernes rettigheter.

KAP. 2 SAMISK SPRÅK

For å skape en felles forståelse av historien mener Arbeiderpartiet at vi må erkjenne den kulturelle urett som ble gjort mot det samiske folk. Arbeiderpartiet skal arbeide for mer inkludering slik at vi kan berike hverandres kulturer. Arbeiderpartiet vil arbeide for en vitalisering av samisk språk og kultur som skal representere det moderne samiske samfunn. For å kunne bevare og utvikle samisk språk, må barn og unge gis reelle muligheter til å bruke og utvikle sitt språk i hverdagen og i fritiden. Film, tv, internett og sosiale medier er sentrale deler i dagens samfunn, og dette gir store muligheter i arbeidet med å sikre og utvikle samisk språk og kultur.

Arbeiderpartiet vil styrke innsatsen på nasjonalt nivå for å synliggjøre, utvikle og fornye samisk språkopplæring og kulturformidling. Dette må gjøres i et samlet program med innsatsområder i riksmédia, opplæring, samiske kunst- og kulturinstitusjoner og arenaer.

Det må bli full valgfrihet i valg av samisk som opplæringspråk og samisk som språkfag i grunnopplæringa. Kommunene må få dekket de reelle utgiftene til den tospråklige

forvaltningen og undervisningen i samisk språk. Det er kommunenes og Sametingets felles ansvar at tospråklighetsmidlene blir brukt til å styrke samisk språk.

Utdanningsinstitusjoner er et verktøy for å nå mål om kompetanseheving i samiske språk.

Det er viktig å styrke Sámi allaskuvlas posisjon som samiskspråklig institusjon for forskning og høyere utdanning. I tillegg til Sámi allaskuvla, er universitetene i de nordligste fylkene sentrale aktører. Også andre opplæringsinstitusjoner, som høyskoler og videregående skoler, som prioriterer opplæring i samisk språk og kultur, må få det nødvendige grunnlaget for å klare dette gjennom langsiktig planlegging og finansiering.

Språksentrene har en viktig rolle i å ivareta lokale samiske dialekter og tradisjoner. Vi vil gjennom langsiktig planlegging og finansiering sikre at flere områder får etablert slike sentra.

Det er et stort behov for samiske tolker og oversettere. Tolkeutdanning på høyere utdanningsnivå må derfor igangsettes. Arbeiderpartiet vil jobbe fram et offentlig tjenestetilbud for å dekke tolkebehovet.

KAP. 3 BARNEHAGE, OPPLÆRING, FORSKNING OG KUNNSKAP

Vår hovedmålsetting i arbeidet med opplæring er at den samiske befolkning skal ha kunnskap, kompetanse og ferdigheter for å utvikle det samiske samfunn i tråd med det samiske folks egne visjoner, egne prioriteringer og premisser.

Barnehager

Arbeiderpartiets hovedmålsetting er å jobbe for en lovfesta rett til barnehageplass med et samisk innhold. Retten må gjelde for alle samiske barn. Kvalitet og innhold i barnehagen er avgjørende for trivselen til både barn, foreldre og personalet. I arbeidet med Rammeplanen for barnehagen må det utvikles gode samarbeidsarenaer for både innholdet og oppgavene til barnehagen. Dette gjøres for å gi både personale, eiere og tilsynsmyndighet en forpliktende ramme for arbeidet. Vi vil prioritere å skape trygghet og forutsigbarhet for de samiske barnehagene i og utenfor språkforvaltningsområdet.

Opplæring og utdanning

Språkveir og språkbad er modeller som ser ut til å bidra positivt for den samiske eleven. Mulighetene for å møte andre samer, og få opplæring i et større miljø kan være en motivasjonsfaktor. Arbeiderpartiet vil prioritere fortsatt utvikling av opplæringsmetoder, for å innføre og gjøre nødvendige tilpasninger, slik at de kan passe inn både i og utenfor samiske språkforvaltningsområder.

Samiske foreldre må gjennom opprettelse av et Samisk Foreldreutvalg under Sametinget gis mulighet til å påvirke innholdet i opplæringa.

Vi vil føre en politikk som sikrer gode oppvekstvilkår i skjæringspunktet mellom tradisjon og dagens samfunn. Det er viktig å sikre samiske barn og unge en positiv identitetsutvikling overfor eget språk og kultur.

Elever fra primærnæringene skal kunne delta i praktisk opplæring med familien, og dette må tilrettelegges faglig og verdsettes i et samfunnsperspektiv.

Vi må løfte kvalitet og innhold i skolen, og bidra aktivt til å bekjempe frafallet i ungdomsskolen og i den videregående skolen.

Vi mener at opplæring i samisk må gjelde i hele grunnskoleløpet. Et helhetlig perspektiv på opplæring og utdanning i et 13- og 18-åring skoleløp er nødvendige grep for at elever har en forutsigbarhet i planleggingen, en mulighet til å gjennomføre opplæringen og til å kunne bruke dette i høyere utdanning. Arbeiderpartiet vil arbeide for at elever som ønsker å lære seg samisk får mulighet til dette, uavhengig av bosted. Vi vil at elever som har samisk som 3. språk/fremmedspråk også blir fritatt fra undervisning og eksamen i norsk sidemål, slik elever med samisk som 1. og 2. språk blir. Undervisningen og læremidlene i samisk må styrkes for at elevene reelt sett blir tospråklige. Arbeiderpartiet vil at det skal gis fordypningspoeng til elever som studerer samisk på videregående nivå.

Læreren har en viktig rolle i opplæringa. Arbeiderpartiet vil satse på flere kvalifiserte samisklærere. Vi vil prioritere tildeling av stipend fra Sametinget til lærerutdanning, som også kan gjelde alternative utdanningsløp, som for eksempel desentralisert utdanning via universitet og høgskoler.

Læremidler

Arbeiderpartiet vil at § 17-1 i Opplæringsloven, som gir elever rett til læremidler på egen målform, som bokmål eller nynorsk, også skal omfatte samisk. Det er fremdeles samiske elever som ikke har læremidler på samisk. For å sikre at også den samiske eleven har læremidler vil vi prioritere å tilby disse gratis til skolene. Vi vil arbeide for at parallellutgivelser av samiske læremidler også forskriftsfestes.

Kunnskap og kompetanse er grunnlaget for ethvert samfunn. Det må derfor utvikles samisk kompetanse og gode og tilgjengelige læringsressurser for å dekke det behov som det samiske samfunn har. Her er det viktig å utvikle gode samarbeidsarenaer for kunnskapsmiljøer og forlag, som kan bidra til en moderne skole og en større produksjon av læremidler.

Fjernundervisning

Fjernundervisning er en opplæringsform som omfatter bl.a. pedagogikk og teknologi som er integrert og tilrettelagt for eleven og læreren. Det tilbys i dag fjernundervisning i samiske språk både på grunnskolen og i videregående skole. Fjernundervisning har andre utfordringer enn klasseromsundervisning og derfor trenger lærer og elev best mulig opplæring innenfor fjernundervisning. Det må også gis opplæring i fjernundervisning som undervisningsform i lærerutdanningen. Det er med på å sikre kvalitet og sikkerhet for brukerne. Kompetansen er viktig i forhold til opplæring av ansatte, og i utvikling og evaluering av tilbud til elevene.

Forskning og høyere utdanning

Forskning og satsing på høyere utdanning er viktig for bevaring, styrking og utvikling av det samiske samfunn. Sametinget ser behov for forskningsbasert kunnskap i arbeidet med oppvekst- og opplæringspolitikken. Det er viktig å videreutvikle samisk som forskningsspråk. Det er også viktig å legge til rette for og motivere flere samer til å bli forskere og forske i eget samfunn. Det er viktig å få frem ny kunnskap om de samiske næringer. Målet er å frembringe ny kunnskap av relevans for norsk og samisk forvaltning, bidra til flerfaglig samarbeid mellom fagmiljøer i Norge og andre land, og bidra til forskerrekuttering. Det tas også sikte på å få etablert *samiske fiskerier* som et eget og prioritert forskningsfelt.

Den rivende utvikling som skjer innenfor bioteknologi, er utfordrende og spennende. Forskning på menneskelig genmateriale åpner opp for nye muligheter innenfor en rekke områder. Bedre individtilpasset medisinsk behandling og muligheter for å finne svar på hittil ubesvarte medisinske spørsmål, er noen av de konsekvenser vi kan tenke oss. Dette er en utvikling som vi hilser velkommen, og anser for å være en del av det moderne kunnskapssamfunnet.

KAP 4. KULTUR, SAMISKE INSTITUSJONER OG IDRETT

Kulturaktiviteter skaper tilhørighet som gir viktige ringvirkninger i form av trivsel og livskvalitet. Virkemidlene til kulturutvikling har skapt en større bevissthet rundt bevaring, utvikling og formidling av samisk kultur. Arbeiderpartiet vil jobbe for å styrke og bygge opp kulturnæringer og kulturbaserte næringer. Selv om mulighetene for arbeid og utdanning er særdeles avgjørende, spiller kulturaktiviteter en viktig rolle for bosetningen. Arbeiderpartiet vil at de samiske kulturinstitusjonene skal styrkes og utvikles, spesielt i områder der dette ikke finnes i dag. Det må arbeides for at et nytt teaterbygg for Beaivváš Sámi Našunálteahter blir realisert. Det må også arbeides for at et nytt bygg til Saviomuseet blir realisert.

Samisk teatervirksomhet er en viktig arena for opplevelse, synliggjøring og formidling av både tradisjonell moderne samisk kunst og kultur. Dette er også viktig for bruk og synliggjøring av det samiske språket. Scenekunsten samler publikum i en felles arena og tar vare på lokal identitet, tilhørighet og fellesskap, samtidig som den kan være formidler av globale samtidsuttrykk innenfor teater.

Kulturdepartementet og Sametinget må sammen finne en løsning for husleieordning for nye samiske kulturbygg. Arbeiderpartiet vil arbeidere videre med målsettingene i Sametingets institusjonsmelding. Vi ønsker å evaluere den ved begynnelsen av valgperioden.

Film er et sterkt, trendsettende og verdensomfattende medium. Det er viktig at det samiske samfunnet gis mulighet til å sette dagsorden og forme sitt eget budskap i filmens verden. Internasjonalt samisk filmsenter i Kautokeino vil være en viktig arena, og må sikres et økonomisk fundament for å ivareta dette arbeidet.

Arbeiderpartiet vil styrke innsatsen på nasjonalt nivå, for å synliggjøre, utvikle og fornye samisk språkopplæring og kulturformidling, Dette må gjøres i et samlet program med innsatsområder i riksmidia, opplæring, samisk kunst-, kulturinstitusjoner og arenaer.

Opplæringstilbudet må gjenspeile kulturmangfoldet i det samiske samfunnet.

Den samiske idrettsbevegelsen er i dag en viktig kulturformidler i barne- og ungdomsmiljøene på tvers av landegrensene. Satsning på barne- og ungdomsarbeid er prioritert område for Arbeiderpartiet, derfor vil vi arbeide for at idrettsbevegelsen skal få et tilfredsstillende økonomisk grunnlag. Samisk idrettsforbund må gis utviklingsmuligheter slik at organisasjonen kan aktivisere samisk idrettsungdom nasjonalt og internasjonalt. De særegne samiske idrettsgrener må ivaretas og videreutvikles.

Arbeiderpartiet skal jobbe for at samiske språk og kultur skal ivaretas i kirken. I samarbeid med Samisk Kirkeråd må en sikre en slik gjennomføring. Samiske tradisjoner må gis en plass innenfor kirken.

Alle livssyn skal likestilles.

Behovet for samisk litteratur og publikasjoner har økt betydelig de senere årene som et ledd i språkutviklingen og språkopplæringen, særlig blant barn og unge. Behovet for samisk litteratur er stort, og tilbudet relativt lite. Arbeiderpartiet vil jobbe for at det skal finnes støtteordninger for utgivelser av samiskspråklig barne- og ungdomslitteratur. Det må utgis samtidslitteratur på lule- og sørsamisk, samt faglitteratur og lydbøker.

Samisk musikk har bidratt til å synliggjøre og løfte samisk kultur både i den samiske befolkningen og i verden for øvrig. Samisk musikk er også en viktig kulturbærer, som bidrar til styrking av språk, kultur og identitet.

Utgivelser av musikk/joik må markedsføres og gjøres tilgjengelig for alle. Sametinget har igangsatt innkjøpsordninger for samisk skjønnlitteratur og musikk/joik der målet er å gjøre dette mer kjent.

KAP. 5 NÆRINGER

Arbeiderpartiets grunnsyn i samisk næringspolitikk er at vi skal ha et sterkt og allsidig næringsliv som bygger på og tar hensyn til samisk kultur, språk, samfunn, natur og miljø, og danner grunnlaget for livskraftige moderne lokalsamfunn der mennesker ønsker å bo.

Vårt mål er å bevare og utvikle både marine næringer og landbruk som viktige kulturbærere som skaper sysselsetting i samiske områder. Reindrift er ved siden av jordbruk og skogbruk en sterk kulturbærer innenfor samisk landbruk.

Arbeiderpartiet vil prioritere å få på plass tilfredsstillende juridiske og økonomiske rammebetingelser for jordbruk og reindrift, ved å føre en rovviltpolitikk som sikrer grunnlaget for disse primærnæringene.

Den smidige og kreative holdningen til endring og nytenkning er en viktig verdi i samisk næringsutvikling også i dag. Arbeiderpartiet ønsker et variert næringsliv som er attraktivt for begge kjønn. Det er viktig å ha gode rammevilkår for å snu fraflyttingsstrømmen fra samiske områder. Det å skape et variert næringsliv og arbeidsplasser for unge vil være avgjørende for å lykkes med det.

Sametingets mineralveileder er et viktig verktøy for hvordan mineralleting- og utvinning skal kunne foregå i de samiske områdene. Arbeiderpartiet vil arbeide for at vern av beitenæringenes arealer er førende i forhold til lete- og utvinningstillatelser.

Innovasjon og entreprenørskap

Sametingets samarbeidsavtale med Innovasjon Norge skal gi næringslivet nye muligheter, gjennom å tilføre produkter merverdi. Næringslivet i samiske områder må få bedre utviklingsmuligheter for et større produktspekter og en økt profesjonalisering. Arbeiderpartiet vil videreutvikle dette samarbeidet slik at det blir en naturlig del av Innovasjon Norges aktiviteter, og næringslivet får bedre forutsetninger for å lykkes. For at det etablerte næringslivet i samiske områder skal være konkurransedyktig må kompetansen heves i takt med utviklingen ellers i samfunnet. Vi vil prioritere oppfølging av etablerere, samt økt antall læringeplasser. Dette vil gi næringslivet økt tilgang på fremtidig arbeidskraft.

Arbeiderpartiet vil jobbe for at det skal etableres samiske næringshager. Slike etableringer må gjøres i samarbeid med lokalt næringsliv, organisasjoner og etablerte samiske og nasjonale institusjoner.

Rekruttering

Arbeiderpartiet vil jobbe for at det skal være god rekruttering til primærnæringene. Vi mener at lønnsomheten i disse næringene må bedres fordi gapet mellom primærnæringene og andre næringer har økt spesielt de siste 20 årene, og øker fortsatt. For at unge mennesker skal ønske å overta en gård eller en siidaandel i reindriften, eller starte som fisker, må det finnes økonomiske ordninger som gjør det lettere å satse også på turisme tilknyttet disse primærnæringene. Dette gir en kvalitet i turistnæringa, som er etterspurt av markedet.

Arbeiderpartiet går inn for å utvikle flere sider av næringene slik at det blir en større variasjon og flere typer arbeidsplasser. Duodji, turisme og andre kulturbaserte næringer så vel som kunnskapsnæringer har et stort utviklingspotensiale. Det er en viktig verdi å opprettholde og fornye den kunnskapen som ligger nedfelt i de ulike næringsveiene. Denne kunnskapen holdes ikke ved like dersom den ikke brukes. Å opprettholde og videreutvikle tradisjonelle næringsformer vil dermed medføre at samisk kultur blir ivaretatt og videreført.

Primærnæringene

Jordbruk

Arbeiderpartiet mener bedring av lønnsomheten kan skje i form av økt volumproduksjon uten store kostnader. Dette er en forutsetning for å opprettholde antall produksjonsenheter og for rekrutteringen til yrket. Rammebetingelsene for melkeproduksjon må styrkes. Melkekvoter i rekrutteringssammenheng må økes i samiske områder.

Reindrift

Reindriften er med sitt nomadiske flytte- og bomønster sterke tradisjonsbærere i områder på 40 prosent av Norges areal. Denne næringen skaper årlig store kulturelle verdier også til kystområdene.

Den viktigste forutsetningen for å bevare reindriften som en bærekraftig næring, er å sørge for at det til enhver tid er tilgjengelige arealer for beiting, flytting og kalving for reinene. Næringen har i alle år vært en tradisjons- og familiebasert næring. Det kulturelle grunnlaget som ligger i samisk språk, kunnskaper, ferdigheter og naturressursutnyttelse kan bare ivaretas dersom næringsaspektet blir ivaretatt på en økonomisk, økologisk og kulturell bærekraftig måte. Reindrifta må styrkes for å ivareta egne næringsinteresser i møte med det offentlige, og Arbeiderpartiet vil jobbe for at det utformes tiltak for å samle og utvikle kompetanse som er viktig for å drive reindrift i fremtiden. Arbeiderpartiet vil arbeide for at det opprettes møteplasser mellom reindriften og lokalsamfunnene, slik at man styrker samarbeidet og forståelsen for hverandre.

Reindriftnæringen må gis full avgiftsfradrag for driftsmidler.

Konseptet Lokal mat må videreutvikles.

Marine næringer

Som følge av store strukturelle endringer i fiskerinæringa har kystkommunene hatt kraftig nedgang i folketallet og vedvarende høy arbeidsledighet.

Vårt hovedmål innenfor fiskeriene i de sjøsamiske områdene er å skape en bærekraftig og lønnsom fiskeri- og havbruksnæring. Derfor må ressursgrunnlaget sikres, slik at folk får trygge og gode arbeidsplasser. Arbeiderpartiet vil jobbe for at kyst- og fjordfiskernes historiske rettigheter sikres. Arbeiderpartiet vil jobbe for bedre leveranse muligheter. Med slike strategier vil også målsettingen om å opprettholde hovedtrekkene i bosetningsmønsteret kunne oppnås.

Fjordfiske alene, og fjordfiske i kombinasjon med andre næringer, er en viktig sysselsettingsfaktor med rike sjøsamiske tradisjoner. Det må til både nytenkning og tradisjonell næringsutøvelse for å bevare og videreutvikle den sjøsamiske kulturen. Dette gjøres ved å skape et godt grunnlag for rekruttering av ungdom til næringen.

Sjølaksefiskerne må sikres tilgang til ressursene. Rettigheter til fiskedøgn har de senere årene blitt redusert, og næringen er fortsatt under sterkt press. Det må legges vekt på tradisjonelle kunnskaper når regulering av fisketider skal fastsettes. Dette er en viktig tradisjonsnæring særlig i de samiske områder.

For å få tilbake størst mulig del av den verdiskapinga fiskerinæringa står for, mener Arbeiderpartiet at det må legges til rette for økt lokalt eierskap.

Reiseliv

Reiselivet er i stadig endring og utvikling. Den samiske kulturen, de samiske språkene og mattradisjonene over det ganske land, er særegent i Norge. Dette kan bidra til økt turisme i de samiske områdene. Arbeiderpartiet vil at de gjestene som kommer til landet, eller til samiske områder for å oppleve den samiske kulturen, skal finne den ekthet og troverdighet som de forventer. Da er det en vesentlig forutsetning at samene selv skal delta i å utforme den utviklingen som finner sted innenfor denne næringen. Dette må sees i sammenheng med en stadig økende interesse for lokalprodusert, kortreist mat.

Lov om motorferdsel må tilgodese turisme og andre næringer der det er behov for ferdsel. (snøscooter). Barmarkskjøring utenfor barmarksløypene må holdes på et minimum.

Duodji

Duodji er en svært viktig verdi og en stor næringsmessig ressurs for det samiske samfunn. Tradisjonelt har duodjiutøvere produsert klær og bruksgjenstander til eget bruk, og også noe for salg. Næringen består hovedsakelig av enkeltforetak, eller så er duodji en binæring. Situasjonen har endret seg, og i dag er næringen godt utviklet i forhold til produkter og målgrupper. Det finnes mange unike og vakre produkter som er etterspurte både i og utenfor de samiske miljøene. Vi ønsker at de mange verdifulle og flotte bruksgjenstander, klær, smykker og annet skal være lettere å få kjøpt for alle kunder. Det må utvikles bedre samarbeid om både investeringer i utstyr og maskiner samt salgskanaler, som på en enklere måte kan hjelpe den enkelte duodjiutøver. Arbeiderpartiets duodjipolitikk bygger derfor på at det skal skje en dreining mot mer samarbeid mellom aktører, både i samiske områder og ellers. Vi mener også at en økt satsing på kultur i duodjinæringen vil bidra til at det kan utvikles mange flere gode og stabile arbeidsplasser. Et større samarbeid på kompetanseheving og kvalitetssikring med duodjinæringen i de øvrige landene der samene bor, vil kunne være nyttig for alle parter. En felles merkevareordning bør komme på plass.

Arbeiderpartiet mener at Sametinget fortsatt skal ha ansvar for utvikling av duodjinæringen, og gjennom duodjiavtalen skal politikken styre næringsutviklingen slik at nasjonal spredning, god rekruttering og god lønnsomhet ivaretas og videreutvikles.

KAP. 6 AREAL, MILJØ OG KULTURVERN

Hovedmålsettingen i vår miljø- og arealpolitikk er å sikre et langsiktig, bærekraftig perspektiv i all forvaltning av ressurser og arealer. Bærekraftig utvikling handler både om bruk og bevaring. Disponeringen av områdene og ressursene skal være grunnlagt på samisk bruk og opparbeidede rettigheter. Vi mener at vern skal ivareta og komme samiske næringer og samisk kulturarv til gode. Ressurs- og energiutvinning skal styrke samisk kultur og samfunnsliv. Det skal jobbes for en bærekraftig forvaltning av rovvilt, for å sikre beitenæringene.

Arealer

I samisk forståelse er arealer naturområder der samene tradisjonelt har hatt beite for sine dyr, der man har høstet av naturen, og marine områder som har gitt mulighet for fangst av fisk. Dette er naturgrunnlaget for samisk næring, kultur og liv.

Sentrale myndigheter må oppfylle sine forpliktelser med å verne beiteland mot inngrep.

Kollektive rettigheter er viktig innenfor den samiske befolkningen. De ulike næringsaktører som kommer hit for å utvinne ressurser må bidra til vår kollektive kulturarv i form av midler og betydelige ringvirkninger til samfunnet.

Miljø

Klimaendringer berører primærnæringene spesielt siden disse i stor grad er avhengig av naturressursene. Stadige temperatursvingninger fører til problemer med overvintring av engvekster i jordbruket og isdannelse på reinbeitene. De kortsiktige positive konsekvensene er at vekstsesongen blir faktisk lengre, noe som kommer alle beitenæringene til gode. Arbeiderpartiet vil prioritere og jobbe for at samiske interesser får større innflytelse i klimaarbeidet, og at tradisjonell kunnskap i de naturbaserte næringene får en sentral plass i politikkkutformingene.

Rovvilt

Arbeiderpartiet mener at det er en berikelse at det opprettholdes en bestand av rovdyr som ulv, jerv, gaupe, bjørn og kongeørn. Denne bestanden må eksistere i områder der de ikke ødelegger naturgrunnet for samiske næringene og samisk kultur. Det vil si at kalvingsområder for rein må beskyttes, og fellingstillatelse gis umiddelbart når beitenæringene registrerer at det er kommet rovdyr inn i området. Vi mener at også havørn er en trussel. Det må gjøres en grundig kartlegging av bestanden, og det må legges til rette for at tradisjonskunnskap brukes for å kartlegge tap av rein og sau til havørn.

Dagens rovviltforvaltning må være i samsvar med vedtatte bestandsmål. Registrering av de ulike artene må intensiveres, slik at det er mer reelle tall enn i dag. Både vitenskapsbasert og tradisjonelle kunnskapsbaserte metoder må betraktes som likeverdige, og må danne grunnlag for både registrering og uttak av rovvilt som forårsaker skader på rein og sau. Ny kunnskap om hvordan gaupe og jerv vandrer, og hvor stor skade de faktisk påfører primærnæringene, må nødvendigvis også føre til endring i bestandsmål. Arbeiderpartiet vil jobbe for at næringene som grunnlag for samisk kultur vernes, og vil sikre at sørsamisk reindrift opprettholdes. Tapene for næringene er i enkelte områder så store at de står i fare for kollaps, og vi vil jobbe for at forvaltningen av rovvilt bidrar til at næringene er levedyktige.

KAP. 7 HELSE, SOSIAL OG OMSORG

Arbeiderpartiet legger stor vekt på at behovet for heldøgns omsorgsplasser skal være oppfylt innenfor valgperioden. Samiske eldre og funksjonshemmede personer, skal få sin omsorg basert på et innhold som er gjenkjennende, både språklig og kulturelt.

Arbeiderpartiet vil i sin politikk legge vekt at eldre personer med aldersdemens eller personer med Alzheimer-syndrom får muligheter for et godt behandlingstilbud der sansestimulering vil være et viktig verktøy. Opplæring av personer med samisk bakgrunn vil være avgjørende for å få dette til. Arbeiderpartiet sin intensjon er en integrert modell for omsorgstiltak, som tar sikte på å gi et tilbud til samer og norske i samme enheter. Tiltakene skal være språklig tilpasset den enkelte bruker, ut fra den enkeltes behov for pleie og oppfølging.

Arbeiderpartiet vil jobbe for at samisktalende eldre får lese- og skrivehjelpstjenester som en del av det offentlige servicetilbudet.

Rusmisbruk er et alvorlig samfunnsproblem. Samiske samfunn møter en stor økning i alle former for rusmisbruk. Vi mener at dette er en foruroligende utvikling som er med på å bryte ned mange mennesker fra det å mestre sitt eget liv, og fra det å komme i arbeid og aktivitet. Rusmiddelpolitikken må favne bredt, gjennom forebygging, tidlig oppdagelse og iverksetting av tiltak, til behandling og rehabilitering. Arbeiderpartiet vil sette inn tiltak som er tilpasset ulike aldersgrupper.

Vi skal bidra til at samisk språk og kulturkompetanse i rusomsorgen styrkes. Det kan ofte være en sammenheng mellom rusavhengighet og psykiatri. Både kommuner og spesialisthelsetjeneste må tilrettelegge for mer kultursensitiv og språklig tilpasset behandling.

Arbeiderpartiet mener at det å etablere behandlingsgrupper/enheter som ledes av det lokale hjelpeapparatet i samarbeid med SANKS (Samisk nasjonalt kompetansesenter psykisk helsevern), vil være en begynnelse for å kartlegge og starte med tiltak for behandling innen psykisk helsevern. Vi vil arbeide for å sikre at SANKS kompetanse kommer hele den samiske befolkningen til gode uansett bosted.

Barnevernet skal ha en god og flerkulturell kompetanse om samisk barnevern. Dette må ivaretas for alle samiske barn. Det må være tilstrekkelig ansatte i barnevernet med samisk kulturkompetanse. Det må sikres at samisk kulturforståelse blir en del av utdanninga innenfor barnevern.

KAP. 8 BY OG TETTSTEDSPOLITISK STRATEGI FOR DEN SAMISKE BEFOLKNING

I takt med annen samfunnsutvikling flytter også flere og flere samer til byer hvor arbeid i større grad er tilgjengelig. Denne utviklingen fører til at deler av den tradisjonelle samiske kulturen som finner sted gjennom tradisjonell bosetnings- og næringsmønster, blir mindre totalt sett. Dette skaper nye utfordringer i arbeidet med å bevare og utvikle det samiske språket, kulturen og samfunnslivet.

Det vil derfor være av største betydning for det samiske språkets og det samiske samfunns fremtid at det legges til rette for at samiske barnehager, samisk opplæring og samiske møteplasser i byer og tettsteder bygges opp. Samer i urbane strøk har vært en usynlig gruppe i det samiske samfunnet. I dag vet vi lite om denne gruppen, derfor må vi skaffe oss mer viten for å kunne iverksette gode tiltak.

Til nå har de vært slik at det har vært lokale aktører og organisasjoner som har stått for samisk språk og kulturtilbud i byer og tettsteder. Dette bør være et offentlig anliggende som Sametinget, kommuner og samiske institusjoner samarbeider om.

Arbeiderpartiet vil jobbe for at kommuner danner politiske utvalg for samiske saker. Samtidig er det naturlig at Sametinget inngår samarbeidsavtaler med flere by- og tettstedskommuner for å fremme og utvikle samisk språk, kultur og samfunnsliv.

Med den nå voksende gruppe av samer i byer- og tettsteder vil dette også skape større utfordringer i helsespørsmål. Arbeiderpartiet ser derfor et større behov for samiske tolketjenester som også kan benyttes av andre offentlige institusjoner og eldreomsorg og er tilrettelagt for samer. Videre vil Arbeiderpartiet at planarbeidet i helse og sosial spørsmål inneholder samiske problemstillinger og løsninger.

KAP. 9 INTERNASJONALT SAMARBEID

Samene er et urfolk i fire land. Den grenseoverskridende dimensjonen er derfor en del av det samiske samfunnslivet. Sametinget i Norge deltar aktivt i samarbeidet mellom de nordiske sameting og samiske organisasjoner på russisk side.

Arbeiderpartiet har en målsetning om å legge til rette for at urfolk selv setter i gang tiltak for samfunnsutviklingen i egne områder og lokalsamfunn i nordområdene. Dette for å sikre det materielle grunnlaget for sin kulturutøvelse.

Norge er i internasjonal sammenheng regnet som et foregangsland i arbeidet med urfolksrettigheter, og er samtidig en viktig økonomisk bidragsyter.

For at samene skal få best mulig anledning til felles utvikling på tvers av landegrensene, må de statlige myndighetene være villige til å ta i bruk virkemidler som kan være tjenlig for dette formålet. Nordisk samekonvensjon vil være et godt virkemiddel i denne sammenheng, ratifisering av konvensjonen må foretas i valgperioden. Målsettingen med det nye nordiske samarbeidet er å styrke og utvikle det samiske folkets språk, kultur, næringer og samfunnsliv.

Skal urfolksarbeidet i Barentsregionen gi tilfredsstillende resultater må samiske politiske organer og institusjoner trekkes sterkere inn som samarbeidspartnere, og som premissleverandører. Sametingene fra de nordiske land er selvskrevne i denne rollen. Arbeiderpartiet må fortsette å være pådriver for å få andre land til å ratifisere ILO-konvensjon nr. 169.

Arbeiderpartiet vil etablere kontakt med urfolksgrupper og -organisasjoner med formål å støtte deres arbeid for menneskerettigheter og kulturvern.

Etiske standarder må utvikles ved virksomheter og engasjementer som foregår i urfolksområder.

Likestilling

Likestilling berører alle samfunnsområder, og må være en integrert del av Sametingets arbeid. For Arbeiderpartiet er det viktig å ha god dialog med alle samiske likestillingsorganisasjoner, og samiske likestillingsorganisasjoner må bli inkludert i likestillingsarbeidet på nordisk nivå.

Arbeiderpartiet vil bekjempe alle former for diskriminering, undertrykking, intoleranse og rasisme. Personlig frihet bygges best på respekt for andre, på toleranse og mangfold og på åpenhet og raushet. Ingen skal forskjellsbehandles på bakgrunn av kjønn, språk, sosial bakgrunn, religion, funksjonsnivå eller seksuell orientering. Arbeiderpartiet arbeider for null toleranse for vold i nære relasjoner.

Nordområdepolitikk

Den overordnede målsetting for Arbeiderpartiets politikk er å skape bærekraftig vekst og utvikling i nordområdene. Dette handler om å legge forholdene til rette slik at folk i nord kan bygge en tilværelse i levedyktige lokalsamfunn, med fremtidsrettede arbeidsplasser, gode helse- og utdanningstilbud, et godt utbygd samferdselsnett, samt rike natur- og kulturopplevelser.

Nordområdene dekker store geografiske områder, og utfordringene for urfolk vil derfor kunne variere innenfor de enkelte regionene. Utdannings- og forskningstilbudene må videreutvikles slik at befolkningen i nordområdene selv kan legge premisser for utvikling av regionen.

Arbeiderpartiet mener at det må satses mer på kunnskapsstrategier og styrking av kunnskapsmiljøene i nord.

Fra Arbeiderpartiet side er vi opptatt av at når det satses i nord, så skal det skje gjennom en god dialog mellom urfolk og statlige myndigheter, og mellom urfolk og næringsliv. Urfolk skal involveres tidlig i prosesser for å sikre at det ikke skjer overtramp i forhold til internasjonale menneskerettigheter og tradisjonelle samiske næringer som også skal sikres en fremtid.

Samene på russisk side har så langt ikke et eget folkevalgt organ. Det er viktig å bidra til at samene i Russland styrker forutsetningene for bevaring og utvikling av sitt språk, kultur og samfunnsliv. Russisk samer har fått en stemme i Samisk parlamentarisk råd. Det er naturlig på sikt å videreutvikle deres innflytelse i dette forum.

Det arktiske samarbeidet involverer åtte stater, og omfatter både et samarbeid mellom de respektive statenes regjeringer og parlamentariske forsamlinger. Arktisk råd, som er et regionalt samarbeidsorgan, er etablert for å fremme samarbeid, koordinering og samhandling mellom de arktiske stater i felles arktiske saker, spesielt bærekraftig utvikling og miljøvern. I dette samarbeidet har seks urfolksorganisasjoner status som permanente deltakere.

Ved oppnevninger må Arbeiderpartiet jobbe for en fast urfolksrepresentasjon i Barentsrådet, og for at de ulike urfolksgruppene har faste medlemmer i Barents regionråd.

Urfolk i verden lever under svært ulike, og ofte vanskelige livsvilkår. En internasjonal regulering av statenes håndtering og samhandling med urfolk har derfor vært av svært stor betydning for verdens urfolk. Dette både for å bli akseptert som urfolk og for at statene i sin politikktutforming respekterer urfolks særskilte posisjon og interesser som folk.

KAP. 10. SAMETINGETS ORGANISASJON

Sametinget representerer samene som et folk og er dets representative organ i Norge. Dette medfører at Sametinget må ha frihet til å legge premisser, utføre og forvalte samepolitikken i Norge.

Samhandlingsprosedyrer mellom Stortinget, regjeringen og Sametinget skal sikre at Sametinget kan ivareta denne rollen. En særlig budsjettmessig frihet for Sametinget er nødvendig for å sikre Sametingets autoritet og initiativrett i samepolitikken. For å sikre dette er det viktig å få på plass budsjettprosedyrer og årlige budsjetttrammer som samsvarer med Sametingets rolle i samepolitikken.

Sametingets rolle som samenes eget parlament, må være å utvikle en politikk som gagnar det samiske samfunn. Sametinget er det eneste representative organet for den samiske befolkningen i Norge. Sametinget er således det sentrale organ til å representere samene i offisielle nasjonale og internasjonale sammenhenger der urfolkspørsmålet er involvert.

Sametinget må fortsette utviklingen i retning av parlamentarisme med klare rolle og ansvarsfordelinger mellom Sametingets plenum, Sametingsrådet og Sametingsrådets medlemmer. I et parlamentarisk system er forholdet og balansen mellom opposisjon og posisjon viktig. For å få et velfungerende parlamentarisk system mener Arbeiderpartiet at utviklingen av Sametingets kontrollutvalg vil være et ledd i denne prosessen.

Sametinget skal være en aktiv og idèskapende deltaker på regionalt, lokalt og internasjonalt nivå. Dette vil styrke og utvikle det samiske samfunn. Samiske verdier må ivaretas når framtidige avtaler mellom Sametinget, kommuner, fylkeskommuner og kommunale samarbeidsordninger på lokalt, regionalt og sentralt nivå inngås.